

Марија Петричевић
Пета београдска гимназија, Београд

РАД БАЛЕТА НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА У БЕОГРАДУ У ПЕРИОДУ ОКУПАЦИЈЕ (1941–1944)

DOI 10.5937/kultura2483079P
УДК 792.8.091(497.11)»1941/1944»
Оригиналан научни рад
Датум пријема: 31. 3. 2024.
Датум прихватања: 9. 6. 2024.

Сажетак: Рад је резултат настојања да се темељно истражи и прикаже рад Балета Народног позоришта у Београду током окупације (1941–1944). Осим фрагментарних приказа овог периода у делима домаћих театролога, не постоји студија која је систематично и целовито приказала рад Балета у периоду окупације. Истраживањем је обухваћен период од 6. априла 1941, када је Југославија нападнута бомбардовањем Београда, до 20. октобра 1944, када је Београд званично ослобођен. Циљ рада је да прикаже услове рада, специфичности репертоара, састав ансамбла и достигнућа остварена у овом тешком периоду.

Кључне речи: Балет Народног позоришта у Београду, окупација 1941–1944, Милош Ристић, Наташа Бошковић

Увод

Непосредно пред окупацију Краљевине Југославије балетски ансамбл Народног позоришта био је у изузетној техничкој и пуној уметничкој зрелости. Врхунским извођењем репертоара Народног позоришта показао је да је својим квалитетом и креативношћу спреман да успешно изведе како класична балетска дела, тако и модерна, као и она заснована на домаћем фолклору.

У сезони која је прекинута бомбардовањем Београда (1940/1941), директор Опере био је Ловро Матачић (Lovro Matačić), шеф Балета Анатолиј Жуковски (Анатолий Михайлович Жуковский). Балетски ансамбл Народног позоришта имао је укупно 47 чланова, 28 сталних и 19 хонорарних. У статусу примабалерине биле су: Наташа Бошковић, Јања Васиљева (Јаня Васиљева), Аница Прелић и Нада Аранђеловић. Никада раније Балет није имао четири прве балерине. У статусу карактерне играчице, који је први пут уведен у тој сезони, била је Марина Олењина (Марина Михайловна Оленина), док је статус солисткиње био укинут од

1938/1939. Први играчи били су Анатолиј Жуковски и Милош Ристић. У тој сезони уведен је и статус карактерног играча, а први је био Александар Доброхотов (Александр Доброхотов). Раду балетског ансамбла доприносили су и сценариста Андреј Барањиков (Андрей Бараников), помоћник редитеља Олег Гребеншичиков (Олег Сергеевич Гребеншиков), корепетитор Димитрије Конради (Дмитрий Конрад) и помоћни, хонорарни корепетитор Олга Слатин Цакони (Ольга Слатин Цакони). Потреба за хонорарним корепетитором указивала је на то да је повећан број балетских уметника, односно да су повећане активности самог ансамбла. Био је то и један од разлога зашто је у сезони 1939/1940. ангажована Јелена Пољакова (Елена Полякова).¹

Нажалост, могућности ансамбла у том тренутку нису биле довољно искористишћене. По капацитету и квалитету, балетски ансамбл је надилазио репертоар и број балетских представа. У овој сезони изведене су само две премијере. Као гости, брачни пар Пиа и Пино Млакар (Pia, Pino Mlakar) премијерно су поставили и извели плесну поему *Лук Ф. Лотке* (Lotka) (17.10.1940). У оквиру друге премијере (15.02.1941), изведени су балет *Ојањ у њланини* А. Пордеса (Alfred Pordes), две балетске целине стилизованог фолклора *Из збирке југословенских иџара* (Љ. Бошњаковић, К. Барановић/Baranović, С. Настасијевић, Ст. Христић) и *Симфонијско коло* Ј. Готовца (Јаков Gotovac). Жуковски је у тој сезони коначно добио прилику да реализује своје кореографске потенцијале и почне да остварује дугогодишњу идеју стварања оригиналног националног балета заснованог на фолклорној музици и плесу. Основао је фолклорну групу београдског Балета у којој су били ангажовани сви солисти изузев Наташе Бошковић и Марине Олењине. Идејом формирања „југословенског стила“ балета заснованог на фолклорним мотивима, Балет се одлично уклопио у нову политику националног позоришта којој је основно опредељење било очување традиције и жеља да се нагласи национални тон у позоришној уметности.

Према писању ондашње штампе, балети *Ојањ у њланини*, *Из збирке југословенских иџара* и *Симфонијско коло* публика и критика су одлично прихватили. Иако им је наговештен дуг век на сцени Народног позоришта, ова балетска дела изведена су само шест пута за непуна два месеца од премијере. Немачко бомбардовање Београда 6. априла 1941. означило је крај њиховог извођења, али не и крај реализације идеје о стварању балета заснованог на мотивима фолклорне музике и игре. Током окупације та идеја је била жива, постојала је жеља да се реализује, што потврђује поставка балета *У долини Мораве*, С. Настасијевића, већ у првој сезони под окупацијом, као и велики број нумера на музику домаћих композитора играних у дивертисманима. Подршку таквим стремљењима Балета дала је и нова власт, па је разумљиво да су ту врсту балетских дела у својим репертоарским плановима имали и директор Опере С. Настасијевић и директорка Балета Н.

1 Петричевић, М. (2015) Балетски уметник Милош Ристић, заборављени првак Балета Народног позоришта у Београду (I део), *Театирон* бр. 170/171, Београд: МПУС, стр. 112.

Кирсанова (Нина Васиљевна Кирсанова). Међутим, након одласка А. Жуковског 1943. године није било кореографа, нити је било кога да их изведе, јер је у ансамблу остало мало уметника који су били део фолклорне групе Жуковског.

Позоришне сезоне под окупацијом Београда (1941–1944)

Бомбардовањем Београда, 6. априла 1941, започео је најтежи период у историји Балета Народного позоришта. Био је то почетак рада у околностима у којима се водила борба за лични, професионални и уметнички опстанак. Крајем априла, када је почела нормализација живота и санирање последица бомбардовања, уместо Матачића, који је отишао из Београда још пре почетка бомбардовања, улогу директора Опере преузео је Рудолф Ертл (Rudolf Ertl). Током бомбардовања страдале су обе сцене Народного позоришта. Велика, у згради код споменика кнезу Михаилу, била је потпуно уништена, док је мала сцена, у Мањежу, на Врачару, била делимично разрушена. Штета нанета Народном позоришту урушавањем зграда, уништењем фондуса, није била ненадокнадива. Српска култура оштећена је трајно страдањем архиве Народного позоришта у овом бомбардовању. Управа Народного позоришта није била у Београду током и непосредно након бомбардовања, па је по захтеву председника општине од 16. априла 1941. формиран Одбор службеника Народного позоришта сачињен од позоришних људи који су били у Београду.² Истог дана почело је рашишћавање рушевина. Радило се пожртвовано како би се спасило све што се може спасити, мада је и киша уништавала позоришни материјал.

Окупационој власти се журило да што пре успостави нормализацију културног живота, па је вршила притисак на директоре културних установа. Под тим притиском је био и Момир Вељковић, директор Народного позоришта, који је најавио почетак рада Народного позоришта од 1. јуна на сцени *Мањеж*.³ Вероватно је и њему било јасно да је то неоствариво, јер се после ове изјаве више није оглашавао у медијима. Зграда на Врачару била је оспособљена за рад 5. маја 1941, али само за пробе и припреме представа за наредну сезону. Зато су од средине маја драмске, оперске и балетске представе Народного позоришта играње на сцени Коларчеве задужбине која није била оштећена у бомбардовању. Представе су у Мањежу почеле да се одржавају 1. октобра 1941, када је званично започела прва ратна сезона. И након отварања Мањежа за извођење редовног репертоара, представе су се одржавале на сцени Коларчеве задужбине све до оспособљавања Велике сцене 20. јуна 1942. године.⁴

2 Председник Одбора био је глумац Добривоје Добрица Милутиновић. Његов заменик био је Драгомир Остојић, секретар Одбора Јован Николић. Чланови су били: Владимир Жедрински, Светозар Гајић, Божидар Мандић (Архив Србије, Н. П., 1/1941).

3 Аноним, (16. 05. 1941) Народна позоришта на Врачару почиње рад 1. јуна, *Ново време*, стр. 5.

4 Преласком на матичну сцену, Народна позоришта добија и одредницу *српско*.

Ниједан ансамбл Народног позоришта после шестоаприлског бомбардовања није био исти, па ни балетски. Велики број балетских уметника, пре свега руског порекла, напустио је Београд. Неки су страдали у бомбардовању, а неки одведени у заробљеништво, као Сима Лакетић. Било је и оних који, попут Марине Олењине, одлучују да не наступају и прикључују се покрету отпора. Пред уметницима је стајала дилема – наступати у периоду окупације или не. Али, рекло би се да је овај изазов био најтежи за балетске уметнике, јер је престанак игре и наступања на сцени значао и окончање каријере, одустајање од љубави према уметности којој је посвећен живот. Одлука да се игра и током окупације била је мотивисана не само личним разлозима, већ и свешћу о значају очувања континуитета у раду националног балета. Нина Кирсанова је управо тиме била вођена када је одлучила да се прикључи Балету Народног позоришта у периоду окупације, с обзиром на то да је досегнула врхове у својој каријери, тако да је њен мотив за ангажман у том тренутку могао да буде само опстанак београдског Балета.

Ослабљен, али добро организован, Балет први од свих ансамбала Народног позоришта започиње рад у окупираном Београду средином маја 1941, на сцени Коларчеве задужбине. Балетски уметници су се организовали у две групе и почели да приређују концерте. Једну групу предводили су Анатолиј Жуковски и Јања Васиљева, а другу Милош Ристић и Наташа Бошковић. Наступајући неизменично током маја, јуна и јула 1941, обе групе извеле су девет концерата. Наступали су сви чланови Балета који су у њему остали након бомбардовања. У том тренутку, Кирсанова није била члан Балета Народног позоришта, али је учествовала на концерту 16. јула 1941, играјући у балету *На лейом њавом Дунаву*.

Први концерт, а уједно и прву представу Народног позоришта под окупацијом, извела је група предвођена Милошем Ристићем и Наташом Бошковић 23. маја 1941. Концерт је изведен под називом *Балетски матине групе чланова балета Народног позоришта*.⁵ На програму су били: балет у једном чину *Плави Дунав* Штрауса (Strauss) по Мјасину (Мясин), *Ружин сјектир*⁶ К. М. фон Вебера (K. M. von Weber) по Фокину (Фокин), дивертисман из *Очаране лейонлице* Чајковског (Чайковский), *Шпанска ига* М. Де Фалџе (M. de Falla) и Шопенов (Szopen) *Валцер*. Реприза концерта је била 6. јуна 1941.⁷ Осим што је забележила догађај, штампа је описала реакцију публике на репризном концерту.

„И овога пута примабалерина гђа Наташа Бошковић и први играч г. Милош Ристић освојили су публику, која их је изазивала да понове неке од својих игара.

5 М. Ђ. (22. 05. 1941) Прва балетска представа после рата на позорници Коларчевог универзитета, *Ново време*, стр. 5.

6 Реч је о балету *Le spectre de la rose* који је настао као Фокинова кореографска обрада валцера *Позив на шру* К. М. фон Вебера. Код нас је у периоду између два светска рата и током окупације извођен под оригиналним називом, али и под два преведена назива: *Ружин сјектир* и *Сан о ружи*.

7 Аноним, (06. 06. 1941) Данас поподне матине београдског балета, *Ново време*, стр. 5.

Балетски ансамбл, уигран и складан, допринео је да овај балетски матине успе у сваком погледу.⁸

Друга група балетских уметника, предвођена Анатолијем Жуковским и Јањом Васиљевом одржала је први концерт 25. маја 1941. под називом *Велики балетски матине*.⁹ На програму су биле класичне балетске нумере и нумере стилизованих народних игара. Исти програм, на истом месту, ова балетска група извела је 13. јуна 1941.¹⁰ Програм концерата прве балетске групе (Ристић, Бошковић) чиниле су класичне нумере и балети у једном чину. На програму друге групе (Жуковски, Васиљева) доминирале су нумере стилизованих народних игара. Обе групе балетских уметника трудиле су се да свој програм обогате готово на сваком наредном концерту. Испуњена сала до последњег места указивала је на велико интересовање публике. Била је то и нека врста пркоса окупатору, уметника и публике. Као да су хтели да кажу: можете нас физички покорити, али не можете покорити уметност и не можете нас увести у духовни мрак.

Према писању предратне штампе, могло би се закључити да је класичан балет имао у периоду пред окупацију изграђену, верну и масовну публику, која је имала своје љубимце, своје „балетске звезде“. Прилика да се доживи њихова игра у тим тешким тренуцима окупације била је неизмерна радост и није се пропуштала, чак, и када су наступали на неусловној сцени Коларчеве задужбине.

Занимљиво је приметити да је у другој половини јула 1941. дошло, први и једини пут до ротирања партнера у две балетске групе. Наиме, на концерту 20. јула 1941, са М. Ристићем је поред Н. Аранђеловић и А. Прелић наступила и Јања Васиљева¹¹, а неколико дана касније, на концерту 26. јула, наступили су Н. Бошковић и А. Жуковски. Оба концерта су имала скоро идентични репертоар: изведени су други чин *Лабудовој језера* и први чин *Којелије*. Група на челу са Ристићем извела је и *Половецки лојор*, док је други чин *Лабудовој језера*, у извођењу Бошковићеве и Жуковског, био употпуњен новим варијацијама. Штампа је много више пажње посветила изведби *Којелије* у интерпретацији Бошковић–Жуковски, најављујући извођење целог балета. Међутим, он ипак није изведен у целини, али је имао нумере којих није било у изведби групе на челу са Ристићем.¹²

Осим што је бина Коларчевог универзитета била неадекватна за балетске представе, на сцени су недостајали декор и одговарајуће кулисе, а забележена је и немогућност оркестарске пратње, па су се концертне представе играле у пратњи

8 Љ. В. (08, 09, 10. 06. 1941) Успео матине групе београдског балета, *Ново време*, стр. 9.

9 Аноним, (23. 05. 1941) Позориште - Велики балетски матине, *Ново време*, стр. 6.

10 Аноним, (13. 06. 1941) Данас велика балетска представа на Коларчевом универзитету, *Ново време*, стр. 8.

11 Аноним, (18. 07. 1941) Балетска представа у дворани Коларчевог универзитета, *Обнова*, стр. 5.

12 Аноним, (24. 07. 1941) Још један балетски концерт гђе Наташе Бошковић, *Обнова*, стр. 5; Аноним, (25. 07. 1941) Чланови народног позоришта изводе сутра цео балет Којелију на Коларчевом универзитету, *Ново време*, стр. 5.

клавира и виолине. Недостајала је комплетна магија балетске представе, али публици је очигледно била важна једино магија игре којом су је опчинили балетски уметници. Ови концерти су важили за ванредне представе. Због полицијског часа, одржавани су као матинеи, пре подне или у раним поподневним часовима. Током целог периода окупације, представе су почињале у 17, 18 или 15 часова, у обе зграде Народног позоришта.

Почетак прве позоришне сезоне под окупацијом (1941/1942) каснио је, јер позоришна зграда на Врачару није била спремна за рад. Сезона је почела 1. октобра 1941. За управника Народног позоришта постављен је Јован Поповић августа 1941. Директор Опере био је Рудолф Ертл, директор Балета Анатолиј Жуковски. Већ у новембру, улогу директора Балета преузима Велизар Гођевац, некадашњи корепетитор у трупи *Руски балет* Сергеја Дјагиљева (*Сергей Павлович Дягилев*). Пред крај сезоне, од 12. маја 1942, ангажована је Нина Кирсанова, која је национални Балет водила до 1. септембра 1944. Иако је Гођевац већим делом прве ратне сезоне био на челу Балета, његова функција била је формална. Заправо, Жуковски је водио Балет као кореограф и редитељ све до доласка Нине Кирсанове за директорку Балета. Велизар Гођевац је имао широко образовање, што се види из његове биографије. Наводи се да је „балетску уметност студирао“¹³ у Бечу и Паризу, али је са балетским уметницима радио једино као корепетитор и диригент. Именовање Гођеца за шефа Балета било је само прелазно решење док Управа позоришта не нађе уметника који ће обављати посао стручно и практично. Од балетских уметника који су тада били у Београду, Кирсанова је била најпогоднија личност да преузме тај веома одговоран задатак. Осим што је иза себе имала богату и успешну каријеру примабалерине, била успешна кореографкиња и педагошкиња, Кирсанова је већ руководила Балетом Народног позоришта током три сезоне 1931–1934.

На почетку сезоне 1941/1942, Балет је чинило 44 уметника: 26 балерина и 18 играча. Главна репетиторка била је Ј. Пољакова, корепетитори Д. Конради и Олга Слатин.¹⁴ Састав балетског ансамбла сазнајемо на основу списка чланова Народног позоришта који је управник Момир Вељковић доставио немачкој месној команди у Београду 26. априла 1941. године. Статус балетских играча на списку није наведен, али може се претпоставити да га уметници нису мењали у односу на последњу сезону пред окупацију.¹⁵ То се види и по улогама у којима су наступали. На челу балетског ансамбла били су: Наташа Бошковић, Јања Васиљева, Аница Прелић, Нада Аранђеловић као примабалерине; Анатолиј Жуковски и Милош Ристић били су први играчи, а Александар Доброхотов карактерни играч.

На планирање и реализацију репертоара прве ратне сезоне 1941/1942. утицало је много фактора. Радило се у веома тешким условима, без грејања, адекватног

13 Аноним, (1941) Изјаве нових уметничких шефова: Велизар Гођевац, шеф Балета, *Српска сцена* бр. 4, стр. 107.

14 Радовановић, А. и Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Српског народног позоришта у Београду за сезону 1941/1942, *Театрон* бр. 108, Београд: МПУС, стр. 38–39.

15 Исто.

простора за припрему наступа, без сценографије која је уништена током бомбардовања. Поред декора и костима, уништена су и основна средства за рад балетских уметника (патике, трикои, хитони). Како би омогућили одржавање представа, балетски уметници су уступили Позоришту сва неопходна средства за рад из своје личне гардеробе. Проблем набавке нових делова балетске гардеробе био је присутан током целог периода окупације, јер се пре рата набављала пре свега из Италије. Уметници су често били принуђени да када више нису могли да крпе и поправљају патике, хитоне и трикоје, користе и личне везе и црно тржиште како би их набављали.

Додатни притисак на рад Балета, као и целог Позоришта, био је и стални надзор окупаторске власти. Аутономије није било. Планирани репертоар, текући и премијерни, није могао да буде извођен без одобрења војно-бироградског апарата Трећег рајха, на челу са војним заповедником за Србију. Репертоар је морао да буде усклађен са културном политиком коју је наметнула окупаторска власт. То је значило, између осталог, уклањање са репертоара дела многих аутора, пре свега руских и јеврејских и доминацију дела аутора сила Осовине. Дозвољено је било приказивање само композитора и дела са одобрене листе, односно дела чија садржина није била у супротности са идејама новог европског поретка. Оспособљавање за рад сцене *Мањеж*, на којој је почела прва сезона, није балетским уметницима донело боље услове рада и могућност реализације богатијег репертоара. Балетске представе су до краја сезоне 1941/1942. углавном извођене на Коларчевом универзитету. Тек када је отворено Народно позориште код Споменика, 20. јуна 1942. године, Балет добија могућност за проширење свог репертоара.

Прва балетска представа изведена је 8. октобра 1941. на сцени *Мањеж*. На програму су били балет *Жизела* А. Адама (Adam) и *Дивертисман* у кореографији и режији А. Жуковског.¹⁶ Ратне околности донеле су на репертоар дивертисмане, који се раније нису изводили као засебне целине. Током окупације извођени су у комбинацији са операма у једном чину или балетима. На репертоару су биле три врсте дивертисмана: на музику домаћих композитора, на музику страних, класичних нумера и веома ретко, комбиновани дивертисмани са играма на музику домаћих и страних композитора. Од домаћих композитора извођене су нумере креиране на музику Настасијевића, Бошњаковића, Христића и Гребеншчикова,¹⁷ док су класичне нумере биле на музику Бетовена (Beethoven), Недбала (Nedbal), Гуноа (Gounod), Рожицког (Rožicki), Штрауса (Strauss), Дригоа (Drigo), Делиба (Delibes), Албениза (Albéniz), Лорцинга (Lortzing), Росинија (Rossini), Сука (Suk), Дворжака (Dvořák), Бајера (Bayer), Бизеа (Bizet), Грига (Grieg), Јалапе (Jalapa), Вебера (Weber), Ханшман-Кригера (Hansman Kröger).

У сезонама под окупацијом, само на сцени Народног позоришта, као део редовног репертоара, укупно је изведено 47 дивертисмана (не рачунајући оне изведене

16 Збирка плаката за сезону 1941/42, МПУС.

17 Иако Рус пореклом, Гребеншчиков је урачунат у домаће композиторе. Његове композиције су биле засноване на српским фолклорним елементима.

на сцени Коларчевог универзитета и на сцени у Брегалничкој). У сезони 1941/1942, одиграно је 15 дивертисмана; у наредној сезони одиграно је 18,¹⁸ а у последњој сезони под окупацијом, 1943/1944, седам дивертисмана. Једини дивертисман који је изведен као самостална, целовечерња представа која је имала премијеру, одигран је под називом *Велико балетско појодне* 2. маја 1942. године. Као кореограф и редитељ потписао га је А. Жуковски, осим нумере *Пиноккио*, коју је кореографишао и извео Милош Ристић. Костиме је креирала Милица Бабић, за опрему сцене побринуо се Миомир Денић. Премијерно је пред београдском публиком дириговао Јулиј Ковалски (Julius Kowalski), диригент Радио Београда. Дивертисман је састављен према делима страних композитора. Први пут су играли нумере: *Менуеи* Бетовена, *Балада* Недбала и *Агађо* Гуна.¹⁹ У другом делу изведене су нумере кореографски стилизоване на тему фолклорних мотива домаћих композитора које су већ играли у дивертисманима.

У складу са околностима у којима се одвијала сезона 1941/1942, није се очекивало да ће Балет имати снаге за извођење премијерних дела. Ипак, Жуковски је, заједно са свим члановима ансамбла, успео да реализује премијеру којом се уклопио у културну политику нове власти. На првој и јединој балетској премијери у овој сезони, 3. јануара 1942. године, изведени су балет *У долини Мораве* на музику Светомира Настасијевића према либрету А. Жуковског и балет *На балетском часу* Јохана Штрауса (Johann Strauss) и Јозефа Ланера (Joseph Lanner). Кореографију оба балета потписао је А. Жуковски, декор Миомир Денић, а костиме Милица Бабић. Дириговао је др Ханс Хернер (Hans Herner)²⁰. Из штампе сазнајемо да је публика била одушевљена наступом Јање Васиљеве у улози Девеојке и Милошем Ристићем у улози Момка, као и целим балетским ансамблом. Најобимнији критички осврт на поставку балета *У долини Мораве* дао је Момчило Милошевић. Он хвали кореографски и редитељски рад Жуковског који није био нимало лак, јер „разноликост музичких елемената је тражила и разноврсна кореографска решења“²¹ На крају, закључује да је овим балетом „ударен темељ српском балету стилизовањем народних игара искоришћавањем елемената пластичног и мимичког балета“.²² О поставци балета *На балетском часу* не налазимо у дневној штампи ниједан коментар и поред тога што је био јединствена балетска творевина креирана и реализована само у Београду. Ово дело у једном чину било је састављено од оркестарских композиција Јохана Штрауса Сина и Јозефа Ланера. У главним улогама су наступили: Нада Аранђеловић – Ученица Флора, Милош Ристић

18 Увидом у листу представа МПУС-а за сезону 1942/1943, избројано је 18 дивертисмана. За податак од 20 дивертисмана у овој сезони видети: Радовановић, А. Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Народног позоришта у Београду за сезоне 1942/1943. и 1943/1944, *Театрон* бр. 108, Београд: МПУС, стр. 44.

19 Збирка плаката за сезону 1941/1942, МПУС.

20 Исто.

21 Милошевић. М. (10.01.1942) Две балетске премијере, *Обнова*, стр. 13.

22 Исто.

– Нарцис, Анатолиј Жуковски – Маестро Феутелије, Јелена Корбе – Нећака Адела. Балет *У долини Мораве* на репертоару се задржао само две сезоне и изведен је 14 пута. Иако мање популаран код публике, балет *На балетском часу* на репертоару је био три сезоне и изведен је 21 пут.²³

Наташа Бошковић се први пут у овој сезони јавља у редитељској улози. У њеној редитељској обнови кореографије по Фокину изведене су *Силфиде* 1. новембра 1941. Доласком на чело Балета пред крај сезоне 1941/1942, Кирсанова није имала времена да реализује нове представе. Сезона је завршена на сцени на Врачару 15. јула, а у згради код Споменика 1. јула. Ипак, балетски уметници Народнoг позоришта, предвођени Нином Кирсановом и Милошем Ристићем, настављају рад и приређују велику балетску представу на Летњој позорници на Калемегдану 20. јула 1942.²⁴ Концерт је изазвао велику пажњу публике. Била је то прва балетска представа изведена под отвореним небом код нас.

У свим сезонама под окупацијом са предратног репертоара извођени су једино балети: *Болеро*, *Силфиде*, *Валџурџијска ноћ*, *Жизела*. Играни су по три у оквиру једне представе или у комбинацији са дивертисманом, као и у комбинацији са операма у јеном чину. На репертоару све три сезоне били су и *Сан о ружи*²⁵, најчешће извођен у оквиру дивертисмана, али и у комбинацији са другим балетима у оквиру једне представе и *Лейи Дунав*, само у оквиру дивертисмана. У околностима у којима се радило није било могућности за већа балетска дела, за целовечерње балете, не само због техничких и материјалних проблема, него и због ослабљеног ансамбла. Балет *Болеро* био је најизвођенији у овом периоду (41 пут). Колико је била велика популарност *Болера* говори нам и то што је следећи на листи најизвођенијих балета у периоду окупације била *Валџурџијска ноћ*, изведена 29 пута. Класични балети *Силфиде* (16 пута) и *Жизела* (15 пута), имали су знатно мање извођења.

Последица принудне редукције репертоара у свим сезонама под окупацијом јесте одсуство целовечерњих класичних балета, али и одсуство модерних балета креираних пластичним балетским изразом. Поред тога, на репертоару није било ни дела руских композитора.²⁶ Највише је било балетских остварења француских композитора – пет (*Жизела*, *Болеро*, *Валџурџијска ноћ* из опере *Фауст*, *Пойодне једној фауна*, *Фанџасџијска симфонија*); на музику немачких композитора било је четири (*Балерина и бандиџи*, *Баханал* из опере *Танхојзер*, *Карневал*, *Сан о ружи*); два аустријска балетска дела истог композитора (*Лейи Дунав*, *На балетском часу*) и по један балет пољског, италијанског и српског композитора (*Силфиде*, *Чаробни дућан*, *У долини Мораве*). У периоду окупације изведено је 14 балета.

23 Збирка плаката МПУС-а за сезоне 1941-1944.

24 Аноним, (16. и 17. 07. 1942) Велика балетска претстава на Калемегдану, Ново време, стр. 5.

25 Видети: фуснота бр. 6.

26 Изузетак су била три концерта на којима су изведени Дивертисман из *Очаране лејошнице* (23.05.1941), *Половецки лојор* (20.07.1941) и други чин *Лабудовој језера* (20. и 26. 07. 1941). То је био период када се нова власт тек консолидовала, па је овакав „пропуст“ могао да се деси.

Рад Нине Кирсанове као шефице Балета Народног позоришта практично је започео са почетком друге сезоне под окупацијом, 1942/1943. Специфичан не само по условима рада већ и по приоритетним циљевима, овај ангажман Кирсанове носио је велику професионалну и моралну одговорност, али и лични ризик. Све до 1. септембра 1944. године, Кирсанова је испољила велику пожртвованост у борби за опстанак Балета Народног позоришта. Ако би се резултати њеног рада у овом периоду вредновали само на основу репертоара, може се рећи да су били скромни. Међутим, ако бисмо сагледали њен ангажман дугорочно, може се закључити да је био спасоносан за Балет Народног позоришта.

Балетски ансамбл је у сезону 1942/1943. ушао још више ослабљен. Напустило га је 19 уметника, међу којима и стубови ансамбла Анатолиј Жуковски, Јања Васиљева, Владимир Лебедев. Отишло је и 11 балерина. Много више од квантитета, на рад Балета у овој сезони утицао је губитак квалитета. Из ансамбла су отишле балерине које су имале дуги стаж, које су биле искусне и изграђене играчице. Све су биле руског порекла, осим Радмиле Стефановић. Мушки део ансамбла је од 15 играча у претходној сезони, не рачунајући прве играче Жуковског, Ристића и карактерног играча Доброхотова, у поменутој сведен на девет играча. Осим првог играча Жуковског, ансамбл је напустило још шест играча, док је један Димитрије Илић, пребачен у статус статисте, али је уместо њега у статус играча дошао Вукашин Ђ. Руњанин. У тој сезони, Балет је остао и без главне педагошкиње, Јелене Пољакове, али она оставља велико и значајно наслеђе, ученике своје школе који наступају. Њен рад са младим уметницима незванично је преузела Нина Кирсанова у Позоришту и у својој, али и Милорад Миле Јовановић у својој балетској школи.

Иако је у сезонама током окупације била у статусу примабалерине, Кирсанова је током окупације ретко била на сцени. Наступала је углавном у нумерама из дивертисмана и када је требало „спасити“ неку представу због изненадног одсуства уметника. Тако је 25. новембра 1943, наступила у балету *Силфиде*, у поставци Н. Бошковић, одигравши соло, као и када је први пут у својој каријери наступила у улози Краљице вила у *Жизели*, 8. новембра 1943. године. Била су то једина извођења балета *Силфиде* и *Жизеле* у сезони 1943/1944. Улогу Краљица вила у *Жизели* и соло у *Силфиде*ма дуго је играла Јања Васиљева. После њеног одласка, ове улоге преузима накратко Ира Васиљева, а потом Јелена Корбе. Када је из ансамбла отишла Ј. Корбе, није имала адекватну замену, па је уместо ње наступила Кирсанова.

У сезони 1942/1943, балетски ансамбл је имао 34 члана, десеторо уметника мање у односу на претходну сезону. Ансамбл је имао три примабалерине (Бошковић, Аранђеловић, Прелић), једног првог играча, М. Ристића, једног карактерног играча, А. Доброхотова, 19 балерина, 11 играча. У односу на претходну сезону, постојао је статус статиста, којих је било седморо. То су били млади уметници, тек изашли из балетске школе.²⁷ На основу плаката представа, може се приметити да су сви статисти имали активне наступе у извођеним балетима. Остало је мало зре-

27 Радовановић, А. Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Народног позоришта у Београду за сезоне 1942/1943. и 1943/1944, *Театрон* бр. 108, Београд: МПУС, стр. 34.

лих, искусних играча. Прваци Балета, Наташа Бошковић и Милош Ристић, били су највеће узданице Нине Кирсанове у креирању и реализацији репертоара. Са Наташом Бошковић неке улоге су делиле Нада Аранђеловић и Аница Прелић, која је имала дужи статус примабалерине од Аранђеловићеве, али је остала у периоду окупације у другом плану, судећи по улогама у којима је наступала. Александар Доброхотов је све до ослобођења наступао као први карактерни играч. Од помених сезоне, корепетитор је Вера Богићевић, док је сценариста био и даље Андреј Барањиков. Исти састав ансамбла остао је и наредној у сезони, само Н. Бошковић одлази децембра 1943. године. На плакатима представа за ову сезону налазимо имена уметника који су наступали, али нису били забележени на наведеном списку чланова ансамбла: Михајло Васић, Милорад Мишковић, Драгослав Павловић, Мирјана Булат, Драга Матић, Анка Поповић.

Отварање обновљене позоришне зграде код Споменика 20. јуна 1942, најавило је боље услове рада, па се очекивало и да ће репертоар бити богатији. Сигурно да је и Нина Кирсанова имала то у виду када је у изјави *Новом времену* од 15. априла 1942. изнела своје планове за рад у сезони 1942/1943: поставка Делибове *Којелије* или *Силвије*, Христићеве *Охридске лејенде*, у нади да композитор приведе крају овај балет. Директор Опере Светомир Настасијевић је додао да су у плану били и: Шубертова (Schubert) *Розамунда*, три балета за једно вече: *Ајолон и Дафнија* Леа Шписа (Leo Spies), *Балетска свиџа* Регера (Reger) и *Карневал Шумана* (Schumann), *Вила луџака* Бајера и *Чаробна дуџан* Дригоа. Од домаћих дела, Настасијевић наводи балет *Краљевић и Мирјана* П. Стојановића, *На селу* С. Христића и *Сабор* С. Настасијевића.²⁸

Очигледно да су управе Позоришта и Балета имале велике амбиције, али да су реалне могућности одредиле исход сезоне. Ниједан од наведених балета није постављен на сцену током сезоне 1942/1943. У овој сезони није било ниједне балетске премијере, што је деловало разочаравајуће, с обзиром на то да је Жуковски у претходној сезони у много лошијим условим за рад успео да постави два нова балета. Међутим, треба имати у виду да је Кирсанова наследила веома ослабљен балетски ансамбл, остало је мало уметника који су могли да реализују балетске улоге планираног репертоара. У сезони 1942/1943. и у наредној, доминирали су дивертисмани које је Кирсанова обогаћивала новим нумерама. У првом делу сезоне извођени су дивертисмани које је у целини поставио Жуковски. Први дивертисман који је поставила Нина Кирсанова са потпуно новим нумерама изведен је 20. фебруара 1943. Кореографкиња је била Кирсанова, осим у две нумере. Изведене су: *Игра са ојлегалом* на музику Бетовена, Шпицова (Spies) *Тиролска игра*, *Машиџање девојака* Гребеншчикова (кореографија Ј. Корбе и Д. Живановић), *Шпанска игра* (*Игра са касџањетијам*) Марквина (кореографија Терезине), Дригова *Арлекинада*, *Мексиканска игра* Кастра Падиље, *Хабанера* Јалапа, *На џлавом Дунаву* Штрауса. У другој половини сезоне 1942/1943, балетски ансамбл Народног позоришта често

28 Аноним, (1942) Нови оперски и балетски репертоар за сезону 1942/43, *Српска Сцена* бр. 2, Београд: Српско народно позориште, стр. 38.

је наступао и на Коларчевом универзитету изводећи низ концерата под јединственим називом *Велико балетско йодогне*. Концерти су били веома посећени. По писању штампе, карте су и у тим тешким временима бивале распродате за два дана. То је била мотивација балетским уметницима да заказују репризе, али и концерте са новим програмом. У току фебруара и марта одржано је пет концерата (14. и 22.02. 1943; 14. и 23.03.1943).

У паузи између две сезоне, 1942/1943. и 1943/1944, балетски ансамбл Народног позоришта на челу са првацима Наташом Бошковић и Милошем Ристићем уз велики напор поставио је на сцену Коларчевог универзитета, 14. августа 1943,²⁹ Делибову *Койелију* у целини. „Обновљена ‘Копелија’ спремна је са пуно труда и љубави по обрасцима старих мајстора. Класични део за овај балет дала је Наташа Бошковић, док је карактерни део дао Милош Ристић, првак балета.“³⁰ Након три дана, 17. августа, изведена је реприза.³¹ Великом успеху ове незваничне обнове сигурно је допринела и чињеница да у претходној сезони на репертоару није било ниједне премијере. Публика је била жељна нових балетских дела, али су и уметници имали потребу да се искажу кроз нову креацију. Због великог интересовања публике, *Койелија* је изведена и трећи пут 22. августа.³² Посећеност је била велика, без обзира на то што је у Коларчевој задужбини сцена била неадекватна за праћење балетских представа, па се дешавало да је публика у партеру, због тога што није могла да прати све покрете играча, „била приморана да напусти своја седишта и да са стране стојећи посматра извођење“.³³ И светлосни ефекти су били лоши те су „неке сцене биле прилично бледе без довољно убедљивости.“³⁴ Очекивало се да ће *Койелија* у предстојећој сезони бити пренета на сцену Народног позоришта. То је било логично, с обзиром на то да је била један од балета које је Управа имала у плану да стави на репертоар сезоне 1942/1943. и да је то била њена прва обнова после скоро осам година од последњег извођења на сцени Народног позоришта.³⁵ Нажалост, *Койелија* се у наредној сезони није нашла на сцени Народног позоришта. Остало је нејасно због чега.

Зашто је Балет Народног позоришта наступао на сцени Коларчеве задужбине у тренутку када су обе сцене Народног позоришта биле оспособљене, нема објашњења које можемо засновати на чињеницама. Можемо само претпоставити да су мотиви били везани за Нину Кирсанову, као шефицу Балета, која је хтела да

29 Аноним, (09. 08. 1943) Извођење „Копелије“ на Коларчевом универзитету, *Обнова*, стр. 5.

30 Исто.

31 Аноним, (17. 08. 1943) Реприза „Копелије“ на сцени Коларчевог универзитета, *Обнова*, стр. 4.

32 Аноним, (21. 08. 1943) Друга реприза обновљене „Копелије“, *Обнова*, стр. 7.

33 Аноним, (19. 08. 1943) Једна балетска премијера, *Обнова*, стр. 5.

34 Исто.

35 *Койелија* је премијерно изведена у Народног позоришту 1924. године. Балет је доживео успех и био веома популаран. Последњи пут је био изведен у сезони 1935/1936, а затим је био скинут са репертоара.

подржи и организује ове наступе. Пре свега, на тај начин је подмлађен балетски ансамбл добио прилику да стиче искуство, усавршава сценски наступ, технику. Истовремено, негована је балетска публика, која је својим великим интересовањем показала да јој недостаје више балетских представа. С обзиром на то да нису одржавани као део званичног репертоара, ови концерти нису забележени у статистици реализованог годишњег репертоара Народног позоришта. Нема сачуваних ни плаката за њих, па је програме могуће реконструисати само на основу писања дневне штампе.³⁶ Ради објективне и потпуне слике о раду Балета Народног позоришта током окупације, ови концерти не смеју бити занемарени, без обзира на то што нису извођени на сцени Народног позоришта.

Последња позоришна сезона под окупацијом почела је са закашњењем, 11. октобра 1943. године. За новог директора Опере постављен је Стеван Христић, на челу Балета и даље је Кирсанова. Учестало је одржавање аудиција за пријем нових чланова не само у Балету, него и у Драми и Опери. У балетски ансамбл су пристизале младе снаге. Током окупације, као гости у представама Опере и Балета дириговали су немачки диригенти: др Ханс Хернер, Херман Шредер (Hermann Schroeder), Освалд Бухолц (Oswald Buchholz), Рихард Милер Лампертс (Richard Müller-Lampertz), Јулије (Јулијус) Ковалски, Карл Лист (Karl List). Од 1. јануара 1944, диригентске палице преузимају домаћи диригенти: Стеван Христић, Даворин Жупанић и Војислав Илић Пироћанац. Чекајући почетак сезоне, балетски ансамбл је одржао још два концерта под називом *Велико балетско поподне* на Коларчевом универзитету, један у септембру (28.09.1943),³⁷ а други у октобру (12.10.1943).³⁸ Наилазимо на податак и да је током првог дела сезоне настављено са праксом одржавања *Великог балетског поподне* (11.12.1943) и то са репертоаром који је обогатен новопостављеним балетима на сцени Народног позоришта.³⁹

Током окупације Балет Народног позоришта је, осим у драмским и оперским представама редовног репертоара које су имале балетске целине, наступао и на хуманитарним представама. Биле су то тзв. *кориснице*, представе са наменском помоћи, затим концерти и представе у оквиру акције Зимска помоћ, која је била намењена незбринутим и угроженим категоријама становништва. Балетски уметници су и појединачно наступали на приредбама и концертима Црвеног крста. Било је и солистичких концерата, али и индивидуалних наступа на представама и концертима других позоришта у окупираном Београду. Ти наступи били су не само економски изнуђени него и један од начина да се што више остане у свету уметности, изван суровог реалног. Међутим, постојали су и наступи Балета Народног позоришта које је наметнула окупаторска власт. Радио Београд је од

36 За реконструисане програме ових концерата видети: Петричевић, М. нав. дело, стр. 117–131.

37 Аноним, (28. 09. 1943) Данас играју наше најбоље балерине, *Ново време*, стр. 4.

38 Аноним, (11. 10. 1943) Велико балетско поподне у дворани Колачеве задужбине, *Обнова*, стр. 4.

39 Аноним, (8. и 11. 12. 1943) Велико балетско поподне, *Ново време*, стр. 4.

1942, а нарочито интензивно 1943. године, организовао програме на сцени Народ-ног позоришта и Коларчевог универзитета на којима је учествовао и Балет Народ-ног позоришта. Биле су то представе за немачку војску, али и представе српских емисија.⁴⁰ У сезони 1942/1943, Балет је учествовао у 18 таквих представа и у „једној представи К. Д. Ф. позоришта“.⁴¹

Веома амбициозан план рада Балета најављен је на почетку сезоне 1943/1944, према изјавама у дневној штампи. Најављена је поставка седам балета у оквиру три премијерне вечери. За прво премијерно вече планирано је извођење балета *Карневал Шумана*, *Чаробни дућан* Ђ. Росинија и обновљеног балета *Балерина и бандиџи* на музику Моцарта. Као друга премијера, најављени су: *Балетска сви-џа* Макса Регера, Шпицов балет *Ајолон и Дафне* и *Баханал* из Вагнерове (Wagner) опере *Танхојзер*. Премијером балета *Краљевић и Мирјана* Петра Стојановића требало је да се обнови започета пракса приказивања балета домаћих аутора која је прекинута у претходној сезони.⁴² Од најављених седам, реализована су четири балета: *Карневал Шумана*, *Чаробни дућан* Росинија, *Баханал* из Вагнерове опере *Танхојзер* и обновљени балет *Балерина и бандиџи* на музику Моцарта, али су премијерно изведена и два балета која нису најављена на почетку сезоне: *Фантасијич-на симфонија* Х. Берлиоза (Berlioz) и *Пойодне једној фауна* на музику истоимене симфонијске поеме К. Дебисија. У овој сезони су у новој кореографији и режији постављени балети *Силфиде* и *Сан о ружи*. Овако значајно обогаћен репертоар у односу на претходну сезону, у којој није било ниједне балетске премијере, утицао је на то да су дивертисмани ређе извођени.

Прва премијера у тој сезони била је 20. новембра 1943, када је изведен балет у једном чину *Пойодне једној фауна* у поставци Милоша Ристића, према кореографији Брониславе Нижинске (Bronisława Niżyńska). Архивска грађа потврђује да је реч о премијери, иако на плакату нема ознаке.⁴³ Улогу Фауна играо је Милош Ристић, а партнерка му је била Вера Костић, као прва Нимфа. Исте вечери на програму је био и обновљени балет *Сан о ружи*, на музику К. М. фон Вебера, а у кореографији Милоша Ристића по Фокину. Костиме је креирала Милица Бабић. У улози Духа руже наступио је Ристић, а Нада Аранђеловић му је била партнерка у улози Младе Девејке. Вече су употпунили *Дивертисман* и *Валџурџијска ноћ*.⁴⁴ Диригент

40 Мраовић, Т. М. (2023) Дисперзија радио-пропаганде на територији окупирани Србије у Другом светском рату, *Војноисторијски гласник* бр. 1, Београд: Институт за стратегијска истраживања, стр. 62–93.

41 Радовановић, А. Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Народног позоришта у Београду за сезоне 1942/43. и 1943/44, *Театрон* бр. 108, Београд: МПУС, стр. 41.

42 Исто, стр. 44; Аноним, (14.10.1943) Српско народно позориште у новој сезони, *Ново време*, стр. 4.

43 Више о томе видети: Петричевић М. (2015) Балетски уметник Милош Ристић, заборављени првак Балета Народног позоришта у Београду (I део), *Театрон* бр. 172/173, Београд: МПУС, стр. 127.

44 Збирка плаката за сезону 1943/1944, МПУС.

је био Рихард Милер Лампертс (Richard Müller-Lampertz) као гост. Током сезоне 1943/1944, балет *Појодне једној фауна* изведен је само три пута.

Веома брзо, за непуних месец дана, уследило је ново премијерно вече, 15. децембра 1943. године, у оквиру кога су изведени балети: *Баханал*, балет у једној слици, на музику Рихарда Вагнера из опере *Танхојзер* („Венус берг“), *Карневал*, балет у једној слици, на музику Роберта Шумана и обновљени балет *Балерина и бандиџи*, на музику В. А. Моцарта. *Баханал* је постављен у режији и кореографији М. Ристића, који је наступио у улози Сатира, а партнерка му је била Нада Аранђеловић у улози Нимфе. Балет *Карневал* изведен је у режији и кореографији Наташе Бошковић по Фокину. У главним улогама наступили су Милош Ристић као Арлекино и Нада Аранђеловић као Коломбина, док је Александар Доброхотов играо Пјероа. Миомир Денић је креирао декор, а костиме Милица Бабић, док је сценариста био Андреј Барањиков. Београдској публици је балет *Балерина и бандиџи* био познат у кореографији и режији Б. Романова. Нова поставка била је редитељска обрада Нине Кирсанове према кореографији и режији Б. Романова. Наступили су: Нада Аранђеловић (Шарлота Чели), Александар Доброхотов (Маркиз де Босежур), Милош Ристић (Салваторе Алфонсо) и Аница Прелић (Мерцедес).⁴⁵ У свим балетима је дириговао Рихард Милер Лампертс. У оквиру једне представе, ови балети су до краја сезоне изведени десет пута, што указује на њихову велику популарност.⁴⁶

Балети *Фанџасџична симфонија* Х. Берлиоза и *Чаробни дућан* Ђ. Росинија–О. Респиџија премијерно су изведени 8. априла 1944. година. Била је то последња премијерна представа у сезони 1943/1944. Кореографију оба балета, према Мјасиновим кореографским скицама, поставио је и режирао Милош Ристић. У *Фанџасџичној симфонији* преплитали су се класична и пластична игра, док се у кореографији *Чаробној дућана* Ристић искључиво држао класике. Лик Младог Песника у *Фанџасџичној симфонији* својом игром је оживео Милош Ристић, а у улози Визије вољене девојке партнерка му је била Нада Аранђеловић. Ристић је већ имао прилику да наступа са Мјасином, јер је 1936. године, када је Мјасин поставио овај балет, био члан трупе *Ballet Russe du colonel de Basil*.⁴⁷ *Чаробни дућан* изведен је у оркестарској обради Л. М. Лампертса. Главних улога у овом балету нема, али је посебно био запажен наступ М. Ристића и Н. Аранђеловић који су извели канкан. Декор оба балета било је дело Миомира Денића, костиме је креирала Милица Бабић, сценариста је био А. Барањиков, а представом је дириговао Војислав Илић. *Фанџасџична симфонија* и *Чаробни дућан* изведени су након премијере још свега једанпут, 10. априла 1944. године. За већи број извођења није било прилике, јер је 16. априла 1944, на православни Ускрс, Београд доживео ново бомбардовање –

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Једино је балет *Балерина и бандиџи* имао још једно извођење у комбинацији са дивертисманом на сцени у Брегалничкој улици 17. 08. 1944.

⁴⁷ Петричевић, М. (2015) Балетски уметник Милош Ристић, заборављени првак Балета Народног позоришта у Београду (I део), *Театрон* бр. 170\171, Београд: МПУС, стр. 98–99.

овог пута од стране савезника. Балете *Фантасиична симфонија* и *Чаробни дућан*, београдска публика више никада није имала прилику да гледа на сцени Народног позоришта.

Током априлског бомбардовања 1944, Народно позориште је претрпело мања оштећења него 1941, уништени су прозори и инсталација. Представе нису извођене од 19. априла до 30. јуна 1944. У овом периоду, уметници Народног позоришта су се укључили у рапчишћавање рушевина и обнову града. Народно позориште је образовало радну групу у којој су били сви чланови до 40 година, а укупно их је било 125.⁴⁸ Од 30. јуна, представе почињу да се изводе на отвореној позорници у Брегалничкој бр. 5, на Звездари. На периферију града премештен је рад и других позоришта. Сходно простору и условима, Балет је на овој сцени играо дивертисмане у комбинацији са једночиним операма *Пајаци*, *Кавалерија русијикана*. Изведено је седам дивертисмана до 4. септембра 1944, када је управник Народног позоришта дао годишњи одмор свим запосленим. Била је то прилика да се напусти Београд, што је и сам управник учинио.

У периоду пред ослобођење, из Народног позоришта одлази још уметника, пре свега из страха од освете нове власти због наступања у периоду окупације. Из Балета је, између осталих, отишао Милош Ристић, први играч и миљеник београдске публике. Да је тај страх био оправдан, говоре судбине многих уметника Народног позоришта који су после ослобођења ухапшени, а нажалост неки и стрељани. Од балетских уметника, ухапшене су Рут Парнел, Нада Аранђеловић и др. Захваљујући Оскару Данону, који је после ослобођења постао директор Опере и Балета, уметници ова два ансамбла су претрпели мање репресалија него чланови глумачког ансамбла Народног позоришта.

Закључак

Сагледавањем рада Балета Народног позоришта у периоду окупације (1941–1944), намеће се закључак да они који су у том периоду били на балетској сцени нису дозволили да „кад топови проговоре, музе заћуте“. У ратним временима примаран је порив за одржањем живота, али чување игре било је за уметнике једнако одржању живота. Репертоар је био једноличан, без целовечерњих балета, са доминацијом дивертисмана, а уметнички домети скромни. Али, зар их треба тражити у таквим околностима када је био императив одржати представу, одржати рад Балета? Управо одржање континуитета рада Балета на сцени Народног позоришта, упркос свим недаћама, највећи је успех. Током окупације трајао је процес формирања новог, пре свега подмлађеног балетског ансамбла који је након ослобођења започео нову фазу Балета Народног позоришта. Али, и тај нови ансамбл био је утемељен на раду руских балетских уметника, од којих су малобројни остали у Београду након ослобођења и то, пре свега, као педагози и кореографи. Под-

48 Аноним, (04.05.1944) Позоришна радна група на новом послу, *Ново време*, стр. 4.

стрек за рад балетским уметницима давало је огромно интересовање публике за балетске представе и концерте. И уметници и публика борили су се уметношћу и лепотом против сурове реалности – и у томе су успели.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аноним, (16. 05. 1941) Народно позориште на Врачару почиње рад 1. јуна, *Ново време*.
- Аноним, (23. 05. 1941) Позориште – Велики балетски матине, *Ново време*.
- Аноним, (06. 06. 1941) Данас поподне матине београдског балета, *Ново време*.
- Аноним, (13. 06. 1941) Данас велика балетска представа на Коларчевом универзитету, *Ново време*.
- Аноним, (13. 07. 1941) Данас је велика уметничка смотра на Коларчевом универзитету, *Ново време*.
- Аноним, (18. 07. 1941) Балетска представа у дворани Коларчевог универзитета, *Обнова*.
- Аноним, (24. 07. 1941) Још један балетски концерт гђе Наташе Бошковић, *Обнова*.
- Аноним, (25. 07. 1941) Чланови Народног позоришта изводе сутра цео балет „Копелију“ на Коларчевом универзитету, *Ново време*.
- Аноним, (1941) Изјаве нових уметничких шефова: Велизар Гођевац, шеф Балета, *Српска сцена* бр. 4, стр. 107.
- Аноним, (16. и 17. 07. 1942) Велика балетска претстава на Калемегдану, *Ново време*.
- Аноним, (1942) Нови оперски и балетски репертоар за сезону 1942/43, *Српска Сцена* бр. 2, Београд: Српско народно позориште.
- Аноним, (09. 08. 1943) Извођење „Копелије“ на Коларчевом универзитету, *Обнова*.
- Аноним, (17. 08. 1943) Реприза „Копелије“ на сцени Коларчевог универзитета, *Обнова*.
- Аноним, (21. 08. 1943) Друга реприза обновљене „Копелије“, *Обнова*.
- Аноним, (19. 08. 1943) Једна балетска премијера, *Обнова*, стр. 5.
- Аноним, (28. 09. 1943) Данас играју наше најбоље балерине, *Ново време*.
- Аноним, (11. 10. 1943) Велико балетско поподне у дворани Колачеве задужбине, *Обнова*, стр. 4.
- Аноним, (14. 10. 1943) Српско народно позориште у новој сезони, *Ново време*.
- Аноним, (8. и 11. 12. 1943) Велико балетско поподне, *Ново време*.
- Аноним, (04. 05. 1944) Позоришна радна група на новом послу, *Ново време*, стр. 4.
- Драгутиновић, Б. (1968) Прологомена за историју Опере и Балета Народног позоришта, *Један век Народног позоришта у Београду 1868–1968*, Београд: Народно позориште, Нолит, стр. 103–157.
- Ђорђевић, Б. (2001) *Лешови културног живота Србије под окупацијом 1941–1944*, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност.

- Јовановић, М. (1994) *Првих седамдесет година – Балет Народног позоришта*, Београд: Народно позориште.
- Љ. В. (08, 09. и 10. 06. 1941) Успео матине групе београдског балета, *Ново време*.
- М. Ђ. (22. 05. 1941) Прва балетска представа после рата на позорници Коларчевог универзитета, *Ново време*.
- Марковић, В. (1998) *Театри окупиране престонице*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милошевић, М. (10. 01. 1942) Две балетске премијере, *Обнова*.
- Мраовић, Т. М. (2023) Дисперзија радио-пропаганде на територији окупиране Србије у Другом светском рату, *Војноисторијски гласник* бр. 1, Београд: Институт за стратегијска истраживања, стр. 62–87.
- Николић, М. (16. 02. 1941) „Огањ у планини“ представља корак напред на пољу стварања националног балетског стила, *Правда*.
- Петричевић, М. (2015) Балетски уметник Милош Ристић, заборављени првак Балета Народног позоришта у Београду (I део), *Театрон* бр. 170/171, Београд: МПУС.
- Петричевић, М. (2015) Балетски уметник Милош Ристић, заборављени првак Балета Народног позоришта у Београду (II део), *Театрон* бр. 172\173, Београд: МПУС.
- Петричевић, Л. М. (2020) *Руска балетска уметност у Београду (1920–1944)*, Београд: Граматик.
- Радовановић, А. Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Српског народног позоришта у Београду за сезону 1940/41, *Театрон* бр. 107, Београд: МПУС, стр. 63–93. Радовановић, А. Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Српског народног позоришта у Београду за сезону 1941/42, *Театрон* бр. 108, Београд: МПУС, стр. 5–60.
- Радовановић, А. Стевановић Ј. (1999) Реконструкција годишњака Народног позоришта у Београду за сезоне 1942/43. и 1943/44, *Театрон* бр. 109, Београд: МПУС, стр. 32–53.
- Шукуљевић-Марковић, К. (1989) *Наташа Бошковић, примабалерина, кореограф и педагог*, Београд: Музеј позоришне уметности Србије.
- Шукуљевић-Марковић, К. (1999) *Нина Кирсанова, примабалерина, кореограф и педагог*, Београд: Музеј позоришне уметности Србије.

Архиве:

Музеја позоришне уметности Србије, Архив Србије.

Marija Petričević

Fifth Belgrade Highschool

THE ACTIVITIES OF THE BALLET ENSEMBLE AT THE NATIONAL
THEATRE IN BELGRADE DURING THE OCCUPATION PERIOD
(1941–1944)

Abstract: This study originated from an endeavor to thoroughly explore and describe the activities of the Ballet at the National Theatre in Belgrade during the period of occupation (from 1941 to 1944). This is because, aside from some fragmented depictions of this period in the works of domestic teatrologists, there is no study that systematically and comprehensively presents the activities of the Ballet during the period of occupation. The research study covers the period from April 6th 1941, when Yugoslavia was attacked in a bombing of Belgrade, until October 20th 1944, when Belgrade was officially liberated. The aim of the study is to depict the working conditions, the unique elements of the repertoire, the theater ensemble structure, and the achievements attained during this challenging period.

Key words: *Ballet at the National Theatre in Belgrade, occupation 1941–1944, Miloš Ristić, Nataša Bošković*